

šljenja stavlja u pitanje ovakav transcendentni akt stvaranja („... kad misliš i pitaš tvoja apstrakcija od bitka prirode i čovjeka nema smisla”, *ibid.*). Na kraju novovjekovne metafizike, dakle, Marx radikalizira u spekulativnoj sumnji, svojim odgovorom koji izriče jedinstvo i istovetnost mišljenja i bitka te za njih ne dozvoljava nikakvu transcendenciju, već metodičkoj sumnji Descartesovoj implicitan, u njoj prezentan stav da je *s cogito ergo sum* kao ishodištem subjektivnosti subjekta zapravo nespojiva „apstraktna“ to jest transcendentna egzistencija božja.

„Socijalistički čovjek“, to jest čovjek kao „biće roda“ (*Gattungswesen*), a ne pojedinačan, apstraktan, zoologijski, fizički individuum kakav je on za Marxa još uvijek u takozvanom „građanskom društvu“, ne znači ni jedinku ni zbir, nego je *concretum* u hegelovskom smislu, to jest jedinstvo posebnog, pojedinačnog i općeg, pri čemu, međutim, pitanje *jedinstvenosti* tog jedinstva nije navlastito propitano²².

To „biće roda“ *svjesno* je (kao „*theoretisch und praktisch sinnliches Bewusstsein*“, I. c., str. 546) da je biće roda, dakle, nije samo ono što „o sebi“ jest nego je i „za sebe“, dakle: i supstancija i subjekt (Hegel), ili feuerbachovski rečeno: „svijet u

²² To pitanje ostaje nepromišljeno i na problemskoj razini *Grundrisse ...* (1857—58), *Theorien über den Mehrwert* (1862—63), *Kapitala* (I, 1867), dijelom ranije (III svezak, 1864—65) dijelom kasnije (II svezak, 1870—78). Tamo se, na primjer, javlja karakteristični singular: „društveni individuum“ (*Grundrisse*, I. c., str. 594) „cjelokupni radnik“ (*Kapital I*, MEW 23, Dietz, Berlin 1962, str. 531). Tu se korijene mogući nesporazumi oko „prirode“ takvog „subjekta“ kakav je „radnička klasa“, koje su bitne karakteristike „čovjeka“ (?) u „asocijaciji neposrednih proizvođača“ itd. — Za „prirodu“ Marxove tvorbe pojmovna usporedi našu intervenciju „Za razumijevanje Marxovog pojma revolucije“, *Praxis* 1—2, Zagreb 1969. (usp. ova knjiga, str. 82—84).